Q.P. Code :33392

[Time: Three Hours] **[Marks:70]**

Please check whether you have got the right question paper.

N.B: 1. Attempt all questions.
2. All questions carry equal marks.

Q.1 Review the functions and income sources of grampanchayati

OR

Write the structure of revenue administration.

Q.2 Review the changes in rural economy after independence.

OR

Review the various natural resources in rural area.

Q.3 Define the term 'Infrastructure'. Review the various problems of infrastructure in rural India.

OR

Explain the importance of pure drinking water and sanitation in health.

Q.4 Define term 'Rural Poverty'. Suggest measurements to remove poverty in India.

OR

Review the various sources of rural finance.

Q.5 Write short notes on (any two)

a) Rural electrification
b) Land holding pattern
c) Causes of rural indebtedness
d) Standard of rural education

B25912C301BFF347F1A28BC8B67C1D7C

Q.P. Code :33392

[Time: Three Hours] **[Marks:70]**

Please check whether you have got the right question paper.

N.B:
1. सर्व प्रश्न आवश्यक.
2. सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.

Q.1 ग्रामपंचायतीची कार्ये व उत्पन्नाच्या साधनांचा आढावा घ्या.

किंवा

महसूल प्रशासनाची रचना सांगा.

Q.2 स्वातंत्र्यानंतर ग्रामीण अर्थव्यवस्थेत झालेल्या बदलांचा आढावा घ्या.

किंवा

ग्रामीण भागातील विविध नैसर्गिक साधनसंपत्तीचा आढावा घ्या.

Q.3 'पायाभूत संरचना' संकल्पना स्पष्ट करा. ग्रामीण भारतातील पायाभूत सुविधांबाबतच्या विविध समस्यांचा आढावा घ्या.

किंवा

आरोग्यात 'शुध्द पिण्याचे पाणी' व 'स्वच्छतेचे महत्व' सांगा.

Q.4 ग्रामीण दारिद्र्य ही संकल्पना स्पष्ट करा. भारतातील ग्रामीण दारिद्र्य कमी करण्यासाठी उपाय सुचवा.

किंवा

ग्रामीण पतपुरवठ्याचे विविध मार्ग सांगा.

Q.5 कोणत्याही दोहोंवर टिपा लिहा

अ) ग्रामीण विद्युतीकरण

ब) भूधारणा पद्धती

क) ग्रामीण कर्जबाजारीपणाची कारणे

ड) ग्रामीण शिक्षणाचा दर्जा

B25912C301BFF347F1A28BC8B67C1D7C

(Time: 3 hours) (Marks:100)

N.B. 1. All questions are compulsory.
2. All questions carry equal marks.
3. Figures to the right indicate the marks to sub questions.

1. Attempt **any two** of the following:
   a. Define intelligence. Discuss any three theories of intelligence. **10**
   b. Write a note on various problem solving and decision-making strategies. **10**
   c. Discuss different elements and structure of language. **10**

2. Attempt **any two** of the following:
   a. How do psychologists define motivation? Identify the key elements of the arousal and incentive approaches to motivation. **10**
   b. Distinguish among the James-Lange, Cannon-Bard and facial feedback theories of emotion. **10**
   c. Discuss physical and social factors that influence hunger. **10**

3. Attempt **any two** of the following:
   a. Explain how the mind and personality are structured, according to Freud. **10**
   b. Discuss Bandura and Carl Rogers perspectives on personality development. **10**
   c. Write a note on 5-factor model of personality. Evaluate limitations of the trait view of personality. **10**

4. Attempt **any two** of the following:
   Please note: Use of simple calculator is permitted.
   a. Calculate the standard deviation and the range for the following set of scores and Z Score for '38' **10**
   33, 42, 38, 42, 37, 29, 30, 28.
   b. (i) Calculate mean, median and mode for the following set of scores: **07**
   70, 72, 68, 65, 65, 82, 60, 63, 65, 73, 84, 67, 65, 72
   (ii) Define the terms 'mean', 'median' and 'mode'. **03**
   c. With an example, explain the usefulness of frequency distributions. **10**

5. Attempt **any two** of the following:
   a. Explain (i) reliability, (ii) validity and (iii) standardization of tests **10**
   b. Discuss instincts and evolutionary, and drive-reduction theory of motivation. **10**
   c. Write a note on projective tests of personality. Discuss advantages and disadvantages of using projective personality tests. **10**
   d. (i) Prepare a frequency distribution table from the following set of scores: **06**
   32,35, 34,36, 35, 33,31,33,34,32
   31,31,33,35,33,32,34,35,32,31
   32,35,33,32,34,35,31,35,33,32
   (ii) With an example, explain the term 'correlation coefficient'. **04**

ED63F51A4ED90919EEA1334F33689F92

(३ तास) **गुण : १००**

सूचना: १. सर्व प्रश्न अनिवार्य आहे.
२. सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.
३. उजवीकडील अंक उपप्रश्नाचें पूर्ण गुण दर्शवितात.

Q.1. खालीलपैकी **कोणतेही दोन** प्रश्न सोडवा.
A. बुद्धिमत्तेची व्याख्या लिहून बुद्धिमत्तेच्या कोणत्याही तीन सिद्धांतांची चर्चा करा . **१०**
B. समस्या निवारण व निर्णय घेणे याच्या विविध तंत्रांवर टीप लिहा. **१०**
C. भाषेचे विविध घटक व भाषेच्या रचनेची चर्चा करा. **१०**

Q.2. खालीलपैकी **कोणतेही दोन** प्रश्न सोडवा.
A. मानसशास्त्रज्ञ प्रेरणेची व्याख्या कशी करतात? प्रेरणेच्या उद्दीपन व प्रलोभन सिद्धांतातील प्रमुख घटक सांगा . **१०**
B. भावनेसंदर्भातील जेम्स-लँग, कॅनॉन बार्ड आणि फेशिअल फिडबॅक सिद्धतांमधील फरक स्पष्ट करा. **१०**
C. भूकेवर प्रभाव पडणाऱ्या शारीरिक आणि सामाजिक घटकांची चर्चा करा. **१०**

Q.3. खालीलपैकी **कोणतेही दोन** प्रश्न सोडवा.
A. फ्रॉईड यांनी मन आणि व्यक्तिमत्व याचे स्पष्टीकरण कसे केले आहे. **१०**
B. व्यक्तिमत्व विकासासंदर्भात बांडुरा आणि कार्ल रॉजर्स यांच्या दृष्टीकोनाची चर्चा करा. **१०**
C. व्यक्तिमत्व संदर्भातील पंच घटक प्रारूपावर टीप लिहा. व्यक्तिमत्वासंदर्भातील गुणतत्व दृष्टीकोनाच्या मर्यादांचे मूल्यमापन करा. **१०**

Q.4. खालीलपैकी **कोणतेही दोन** प्रश्न सोडवा.
सूचना: साध्या गणकयंत्राच्या वापरास परवानगी आहे.
A. खालील संख्याचे प्रमाण विचलन, विस्तार व ३८ या संख्येचा z स्कोर काढा. **१०**
३३, ४२, ३८, ४२, ३७, २९, ३०, २८
B. i. खालील संख्याचा मध्य, मध्यगा, व बहुलक काढा. ०७
७०, ७२, ६८, ६५, ६५, ८२,६०,६३,६५,७३,८४,६७,६५,७२
ii. मध्य, मध्यगा, व बहुलकची व्याख्या लिहा. ०३
C. उदहारणासह वारंवारिता वितरणाची उपयुक्तता स्पष्ट करा . १०

ED63F51A4ED90919EEA1334F33689F92

Q.5. खालीलपैकी **कोणतेही दोन** प्रश्न सोडवा.

A. i. विश्वसनीयता ii. वैधता iii. मनोमापन चाचण्यांचे प्रामाणिकीकरण - स्पष्ट करा. **१०**

B. प्रेरणेच्या उपजतवाद व उत्क्रांतिवादी आणि प्रचोदन शमन सिद्धांतांची चर्चा करा . **१०**

C. व्यतिमत्वाचा प्रक्षेपण चाचण्यांवर टीप लिहा. व्यक्तिमत्व मापनासाठी वापरल्या जाणाऱ्या प्रक्षेपण चाचण्यांचे फायदे व तोटे यांची चर्चा करा. **१०**

D. (i) खालील संख्याचा वारंवारिता वितरण तक्ता तयार करा . **०६**

३२, ३५,३४ , ३६ ३५ ,३३, ३१, ३३, ३४, ३२,

३१, ३१, ३३, ३५, ३३, ३२, ३४, ३५, ३२, ३१,

३२, ३५, ३३, ३२, ३४, ३५, ३१, ३५, ३३, ३२.

(ii) उदाहरणासह ' सहसंबंध निर्देशांक ' हि संकल्पना स्पष्ट करा. **०४**

ED63F51A4ED90919EEA1334F33689F92

Q.P. CODE: 34359

[Time: 3 Hours] [Marks: 100]

Please check whether you have got the right question paper.

N.B: 1. **All** questions are **compulsory**.
2. **Figures** to the right indicate **full marks**.
3. **All** question carry **equal marks**.

1. Attempt **any two** of the following:
(a) Discuss the obstacles that hinder problem solving, using examples and citing relevant research. 10
(b) What do we know about animal thinking with respect to their use of concepts and numbers, display of insight and use of tools and transmission of culture? 10
(c) Explain (i) reliability (ii) validity (iii) diminishing predictive power 10

2. Attempt **any two** of the following:
(a) What psychological, cultural, and situational factors influence hunger? 10
(b) What evidence points to our human need to belong with reference to (i) aiding survival and (ii) sustaining relationships? 10
(c) With reference to relevant research by Zajonc, LeDoux and Lazarus, discuss the brain's pathways for emotions. 10

3. Attempt **any two** of the following:
(a) What was Freud's view of personality structure? 10
(b) Define personality. Describe the link between biology and personality. 10
(c) How did humanistic psychologists assess a person's sense of self? Evaluate the influence of humanistic theories on psychology? What criticisms have they faced? 10

4. Attempt **any two** of the following:(**Please note: Use of simple calculator is permitted.**)
(a) (i) Calculate the mean, median and mode for the following set of scores: (7 marks) 10
52, 60, 59, 57, 49, 52, 56, 53, 55, 61, 54, 58, 51, 50.
(ii)Why is the mean considered the most representative measure of central tendency? When would it be a less representative measure of central tendency? (3 marks)
(b) Calculate the standard deviation and range of the following set of scores and the z score of 98. 10
92, 89, 87, 90, 94, 98, 88, 86.
(c) Explain Type I and Type II errors. What should researchers do to avoid making decision errors? 10

5. Attempt **any two** of the following:
(a) Using examples and research, discuss the value of thinking in images. 10
(b) Discuss gender differences in emotion and nonverbal behaviour. 10
(c) Why has psychology generated so much research on the self? How important is self-esteem to psychology and to human well-being? 10
(d) (i) Prepare a frequency distribution table from the following set of scores: (6 marks) 10
40, 36, 39, 38, 37, 36, 39, 40, 41, 40, 36, 37, 38, 41, 40, 38, 36, 41, 38, 39,
41, 38, 41, 37, 40, 39, 40, 37, 41, 39.
(ii) Why is the standard deviation a preferred measure of variability in comparison with the range? (4 marks)

ED63F51A4ED90919EEA1334F337D4795

मराठी रुपांतर

[**वेळ: ३ तास**] [**गुण: १००**]

Please check whether you have got the right question paper.

सूचना: १. सर्व प्रश्न अनिवार्य आहेत.
२. उजवीकडे अंक पूर्ण गुण दर्शवितात .
३.सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.

प्र.१ खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा.

अ) संशोधने आणि उदाहरणांच्या सहाय्याने समस्या परिहाराच्या मार्गातील अडथळ्यांची चर्चा करा. १०

ब) अन्य प्राण्यांमधील संकल्पना व अंक यांचा वापर करण्याची, मर्मदृष्टी, साधनांचा वापर करणे व संस्कृतीचे हस्तांतरण करण्याची क्षमता याविषयी आपल्याला काय माहिती आहे याचे वर्णन करा. १०

क) स्पष्ट करा- i) विश्वसनीयता ii) यर्थाथता iii) भाकीत करण्याची शक्ती १०

प्र.२ खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा.

अ) भुकेवर कोणते मानसशास्त्रीय, सांस्कृतिक आणि परिस्थितीजन्य घटक परिणाम करतात? १०

ब) मानवी गरजांच्या संबंधित कोणते पुरावे पुढील संदर्भात आहेत. i) जगण्यासाठी मदत आणि ii) नाती सांभाळणे १०

क) झायन्स, लीडोक्स, लॅझारसयांच्या संशोधनाच्या आधारे भावनेच्या मेंदूतील मार्गाविषयी चर्चा करा. १०

प्र.३ खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा.

अ) व्यक्तिमत्वाच्या रचनेबद्दल फ्रॉइडचा दृष्टीकोन काय होता? १०

ब) व्यक्तिमत्व म्हणजे काय? जैविकता आणि व्यक्तिमत्व यांचा संबंध स्पष्ट करा. १०

क) मानवतावादी मानसशास्त्रज्ञ व्यक्ति स्व-संवेदानाचे कसे मूल्यमापन करतात? मानवतावादी सिद्धांतांच्या मानसशास्त्रावरील प्रभावाचे मूल्यमापन करा. त्यावर झालेली टीका कोणती? १०

प्र.४ खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा.

साध्या गणकयंत्राच्या वापरास परवानगी आहे.

अ) i) खाली दिलेल्या संख्यांचा मध्य, मध्यगा आणि बहुलक काढा. (७ गुण) १०
५२,६०,५९,५७,४९,५२,५६,५३,५५,६१,५४,५८,५१,५०.
ii) केंद्रिय प्रवृत्तीच्या मापनामध्ये मध्याला जास्त प्रातिनिधिक गृहीत का धरतात? आणि केव्हा कमी प्रातिनिधिक मापतात. (३ गुण)

ब) खाली दिलेल्या संख्यांचे प्रमाण विचलन व विस्तार काढा. ९८ या संख्येचा Z- स्कोर काढा. १०
९२,८९,८७,९०,९४,९८,८८,८६.

क) टाईप I आणि टाईप II येरर स्पष्ट करा. निर्णयातील प्रमाद टाळण्यासाठी संशोधकांनी काय करावे. १०

ED63F51A4ED90919EEA1334F337D4795

प्र. ५ **खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा**.

अ) उदाहरणे आणि संशोधनांचा वापर करून विचार करण्यात प्रतिमांचे मूल्य यावर चर्चा करा. **१०**

ब) भावना आणि अभाषिक वर्तनातील लिंगभेदावर चर्चा करा. **१०**

क) मानसशास्त्रामध्ये 'स्व' वर खूपच संशोधन का होते. मानवी स्वासथ्य आणि मानसशास्त्रामध्ये स्व आदर कसा महत्वाचा आहे. **१०**

ड) i) दिलेल्या संख्यांचा वारंवारीता तक्ता तयार करा. (६ गुण) **१०**

४०,३६,३९,३८,३७,३६,३९,४०,४१,४०,
३६,३७,३८,४१,४०,३८,३६,४१,३८,३९,
४१,३८,४१,३७,४०,३९,४०,३७,४१,३९.

ii) विस्ताराच्या तुलनेत प्रमाण विचलानास परीवार्तनाशिलातेच्या मापनात अधिक प्राध्यान्य का दिले जाते? (४ गुण)

ED63F51A4ED90919EEA1334F337D4795

Q.P. Code :31530

[वेळ**:** ३ तास**]** **[**गुण**:**१००**]**

Please check whether you have got the right question paper.

सूचना : 1. सर्व प्रश्न सोडविणे आवश्यक आहेत.
2. उजवीकडील अंक पूर्ण गुण दर्शवितात.

प्रश्न.१ अ) कवितेचे विविध घटक सविस्तर स्पष्ट करा. २०

किंवा

आ) मराठी कवितेच्या इतिहासात प्राचीन ते आधुनिक टप्प्यांवर कविता कशी बदलत गेली ते सविस्तर लिहा.

प्रश्न.२ अ) तुम्ही अभ्यासलेल्या कवितांच्या आधारे बहिणाबाई यांच्या कवितांची वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा. २०

किंवा

आ) मंगेश पाडगावकर यांच्या कवितांच्या आधारे प्रेमविषयक दृष्टिकोन सविस्तर लिहा.

प्रश्न.३ अ) कवी इंद्रजित भालेराव यांच्या कवितांमधून शेतकरी जीवनाचे दर्शन कसे घडते सविस्तर स्पष्ट करा. २०

किंवा

आ) वीरधवल परब यांच्या कवितांच्या आधारे त्यांची काव्यवैशिष्ट्ये लिहा.

प्रश्न.४ खालील प्रत्येक गटातील एकेक टीप लिहा. ३०

अ) १) भावगीतांची स्वरूप वैशिष्ट्ये

किंवा

२) शाहिरी काव्याची वैशिष्ट्ये

आ) १) 'अवखळ ये पोरीसमान' कवितेतील आशयसौंदर्य

किंवा

२) मर्ढेकर यांच्या कवितेतील सामान्य माणसांचे क्षुद्रत्व

52D665BA610210D6637CEC2F49DC907E

Q.P. Code :31530

इ) १) 'अनुराधा पाटील यांच्या कवितेतील दु:खभाव

किंवा

२) 'खरं बोललं की सख्ख्या आईला राग येतो' कवितेचे रसग्रहण

प्रश्न.५ पुढीलपैकी <u>कोणत्याही पाच</u> प्रश्नांची एक-दोन वाक्यात उत्तरे लिहा. १०

१) 'किती तरी दिवसांत' या कवितेत कवीने कोणत्या दोन प्रसंगांची आठवण सांगितली आहे?

२) 'मी इथली' या कवितेत कोणी कोणास आपले मनोगत सांगितले आहे?

३) कवी पाडगावकर कोणत्या कवितेमधून पाखरांचा आशावाद फुलवत आहे?

४) अनुराधा पाटील यांच्या मते ईश्वर बिनसावलीच्या जगात काय होत आहे?

५) कवी अरुण काळे लिखित दोन कवितांची शीर्षके लिहा.

६) पोटात कृमी झाल्या म्हणून आजीबाईने बटव्यातून काय काढले?

७) शेतकऱ्यांच्या आत्महत्येविषयी विचारणा करणारी कोणती कविता अभ्यासक्रमात समाविष्ट केली आहे?

८) वीरधवल परब यांच्या चारही कविता कोणत्या काव्यसंग्रहातून घेतल्या आहेत?

****

52D665BA610210D6637CEC2F49DC907E

Q.P. Code : 02645

[वेळः तीन तास] [गुणः१००]

Please check whether you have got the right question paper.

सूचना
1. सर्व प्रश्न सोडविणे आवश्यक आहे.
2. उजवीकडील अंक गुण दर्शवितात.

प्र.१ अ) 'खराब अक्षर ही अर्धवट शिक्षणाची निशाणी समजली पाहिजे' या विधानाची सार्थकता म.गांधीजीच्या जीवनात कशाप्रकारे दिसून येते. 'दुस-यावेळी पास झालो' या लेखाद्वारे परामर्श घ्या. **२०**

किंवा

आ) 'नापास मुलांची गोष्ट' मधील 'संगमनेरचे दिवस' या दया पवार यांची लेखातून परिस्थितीशी केलेला संघर्ष आणि त्यातून घडत गेलेल्या व्यक्तिमत्वाची जडण- घडण कशाप्रकारे चित्रित केली आहे. साधार लिहा.

प्र.२ अ) सुशीलकुमार शिंदे आणि यशवंतराव गडाख याची परिस्थितीशी झुंज देत राजकीय व सामाजिक जडण-घडण कशाप्रकारे झाली ते 'नापास मुलांची गोष्ट' मधील लेखाच्या आधारे स्पष्ट करा. **२०**

किंवा

आ) चित्रपट व संगीत क्षेत्रातील वेगवेगळे अनुभव 'सरगम' या लेखातून सी.रामचंद्र यांनी कसे उलगडून दाखविले साधार लिहा.

प्र.३ पुढीलपैकी **कोणत्याही दोन** टिपा लिहा **१०**

अ) कुसुमाग्राजाचे माध्यमिक शाळेविषयीचे अनुभव

ब) शांता शेळके यांची शाळेतील आठवण

क) वाय.सी. पवार याची कौटूंबिक पार्श्वभूमी

ड) ना.सी.फडके याचे बालपण

प्र.४ अ) आयुर्वेदिक औषध निर्मिती प्रा, लि. नागपूर या कंपनीस मुंबई, नाशिक व पुणे येथे नवीन शाखा सुरु करायच्या आहेत त्याकरिता प्रारंभिक साधनाच्या पुर्ततेकंपनीच्या संचालक मंडळाने दोन सदस्यांची समिती नियुक्त केली त्याच्या पाहणीचे 'अहवालात्मक' इतिवृत्त तयार करा. **१०**

किंवा

आ) 'म.फुले सार्वजनिक वाचनालय' याची वार्षिक सभेचे इतिवृत्त खालील मुद्याच्या आधारे तयार करा.
(मुद्दे: दिनांक, वेळ, अध्यक्षाची निवास, वार्षिक, ताळेबंद, ठराव, इतर विषय)

प्र.५ अ) ऐतिहासिक वस्तूची व दुर्मिळ पुस्तकाचे प्रदर्शन एका आठवड्यासाठी मुंबईत लागणार असल्याची जाहिरात तयार करा. **१०**

किंवा

आ) 'प्रबोधन' या नवीन दैनिकाचा लोकार्पण सोहळा १ मे २०१७ रोजी आयोजित केला असून मोठ्या संख्येने उपस्थित वाहण्याचे आवाहन करणारी वर्तमानपत्रासाठी जाहिरात तय्रार करा.

[पुढे पहा]

0B8E2C11B6565BD88FB909D4E3646A13

Q.P. Code : 02645

प्र.६ पुढील उतारा वाचून त्याखाली विचारलेल्या प्रश्नाची उत्तरे लिहा. **१०**

एके दिवशी सकाळी नेहमीची स्वच्छतेची कामे आटोपून घरी असताना बाबांना एक थरथरणारे चिंध्याचे गाठोडे रस्त्याच्या कडेला दिसले. जवळ आल्यावर त्याच्या लक्षात आले कि ते गाठोडे म्हणजे एक कुष्ठरोगाने ग्रासलेला माणूस होता. त्याला नाकाच्या जागी फक्त दोन छिद्रे होती व हातपायाची बोटे नव्हती. त्याच्या असंख्य फोडांमध्ये अळ्या वळवळत होत्या.

घाबरून बाबा पूर्ण शक्तीनिशी तिथून दूर धावले. नंतर थोडे सावरून ते परत त्या ठिकाणी आले आणि त्यांनी त्या माणसाला एका रिकाम्या पोत्याने झाकले. तथापि तो संपूर्ण दिवस बाबांना टोचणी लागली होती. हे इतके का घाबरले? बाबांना त्यांच्या ढायीच्या निर्भयतेचा सदैव अभिमान होता. एकदा रेल्वेगाडीत बाबांनी एकट्याने काही ब्रिटीश शिपायांना एका तरुण भारतीय नववधूला छेडन्यापासून रोखले होते. या राजर्धमाला शोभेशा साहसात त्यांना मार खावा लागला. या प्रसंगानंतर गांधीजीनी खरोखरच बाबाचे 'अभय साधक' असे नामाभिधान जाहीररीत्या केले होते.

स्वत:ची लाज बाबांनी या भीतीवर मात करण्याचा निश्चय केला आणि कुष्ठारोग्यांची काळजी घेण्यात स्वत:ला झोकून देणे हा यावरील मार्ग आहे अशी त्याची खात्री पटली.

प्रश्न :-

१) रस्त्याच्या कडेला बाबांना काय दिसले?

२) 'अभय साधक' असे नामाभिधान त्यांना कोणत्या प्रसंगामुळे मिळाले?

३) कोणत्या दृष्टीने बाबांना टोचणी लागली होती?

४) बाबांनी भीतीवर मात करण्यासाठी कोणता निश्चय केला?

५) उताऱ्याला समर्पक शीर्षक सुचवा.

किंवा

"एक वेळ अशी होती की संपूर्ण युरोपच्या आताच्या संपत्तीपेक्षा बहुधा जास्त भारताची संपत्ती होती. सर्व अमेरिकेकडे आता जेवढे हिरे, माणिक-मोती व पाचू आहेत त्यापेक्षा जास्त एकेकाळी भारताकडे होते. भारताने ऐहिक भरभराटीत पूर्वी नाव काढले. वेळोवेळी एकापाठोपाठ एक देशांनी भारतावर अतिक्रमण केले. भारताला लुटून ग्रीस श्रीमंत झाला; पर्शिया श्रीमंत झाला; अफगाणिस्तान श्रीमंत झाला आणि सांप्रत इंग्लंड भारताला लुटून संपत्ती गोळा करीत आहे. एकेवेळी भारत खरोखरच सोन्याची आणि हिऱ्याची भूमी होती."

"आम्हाला त्याचा पश्चात्ताप नाही. ऐहिक संपत्ती कमी झाल्याबद्दल आम्ही झुरत नाही. निसर्गनियमांची आम्हाला जाण आहे. अशी ऐहिक संपत्ती व ती मिळविण्याचे असे प्रकार या सर्वांचा प्रयोग पूर्वी भारतीयांनी केलेला आहे. त्याचा तुलनात्मक अभ्यास करता त्याच्यात भारतीयांना त्रुटी दिसलेल्या आहेत. अमेरिका अगदी अर्वाचीन देश आहे. तसा युरोपही अर्वाचीनच आहे. ते सध्या असे प्रयोग करताहेत. भारतीय या ऐहिक गोष्टींना केवळ तुषारातील एक थेंब मानतात. त्या तुमच्या समाधानाशी निगडित नाहीत. त्या तुम्हाला कधीही खरे समाधान देऊ शकत नाहीत. लोखंड व सोने हे लोखंड आणि सोने म्हणूनच विकत घेण्याजोगे असते, त्या पलीकडे नाही. समाधानाचे स्वरूप या ऐहिक गोष्टींपेक्षा वेगळे असते. ते विकत घेता येत नाही. निर्भेळ समाधान, आनंद हे या ऐहिक गोष्टींतून विकत घेता येत नाहीत."

[पुढे पहा]

0B8E2C11B6565BD88FB909D4E3646A13

Q.P. Code : 02645

प्रश्न :

१) भारतात एकेकाळी अमेरिकेपेक्षा काय काय जास्त होते?

२) भारत कशामुळे गरीब झाला?

३) कोणते प्रयोग पूर्वी भारतीयांनी केलेले आहेत?

४) ऐहिक गोष्टींपेक्षा भारतीय कशाला महत्त्व देतात?

५) भारतावर कोणकोणत्या देशांनी अतिक्रमण केले?

प्र.७ पुढील उताऱ्याचे सारांश लेखन करा. **१०**

आपण सर्व जण चुका करतो आणि त्या केल्या नसत्या तर आपण कधीच काही शिकलो नसतो. आपल्या शहाणपणात, चातुर्यात काहीच वाढ झाली नसती. चुकांनी दु:ख होऊ शकते. पण जर आपण स्वत:च्या चुकीतून काही शिकलो नाही तर चुकांमुळे सहन केलेल्या वेदना वाया गेल्या असे होईल. जोपर्यंत केलेल्या चुकीचे परिणाम इतके दु:खद होत नाहीत की शेवटी आपण त्यातून शिकून शहाणे होऊ तोपर्यत आपण तीच चूक पुन:पुन्हा करीत राहू. आपण चुकांमधून शिकावे आणि पुन्हा त्याच त्या चुका करू नयेत म्हणून खरेतर चुका दु:ख, वेदना देता असतात.

एखाद्या चुकीतून शिकण्यासाठी प्रथम आपण स्वत: तिची जबाबदारी स्वीकारली पाहिजे आणि यालाच पुष्कळ लोक तयार नसतात. कारण ते त्यांच्या चुकांचा दोष दुसऱ्या कोणाला तरी देतात.

वेगात वाहन चालविले म्हणून पोलिसांनी गाडी पकडली आणि दंड केला ह्या घटनेचा विचार करू या. वेगात वाहन चालविण्याची जबाबदारी घेण्याऐवाजी, पोलीस हमरस्त्याच्या वळणावर झुडपात लपले, त्यांना आपण पाहू शकलो नाही; त्यांच्याकडे गतिवेधक बंदुक होती आणि आपल्याला सुटून जाण्याची संधी नव्हती म्हणून पोलिसांना आपण दोष देतो. पण चूक खरे तर आपलीच होती कारण वेगात वाहन चालविण्याचे आपणच ठरविलेले होते.

किंवा

पूर्वी कोकणात पुण्यामुंबईसारखे नळ नव्हते. त्यामुळे विहीर वापरावी लागे. चुकून एखादा विहिरीत पडण्याची शक्यता असे. म्हणून कोकणातील लोक पोहता येणे आवश्यक मानत. पावसाळ्यात विहिरी तुडुंब भरलेल्या असत. रहाटाशिवाय नुसत्या हातांनी पाणी काढता येत असे. अशा वेळी नवशिक्या मुलांना पोहायला शिकवले जाई. ही नवशिकी मुले पाण्यात बुडू नयेत म्हणून त्यांच्या कमरेला सुखड किंवा पिढले बांधत आणि खुशाल पाण्यात ढकलून देत. पट्टीचे पोहणारे ह्या मुलांना पोहणे शिकायला मदत करीत. पाण्याची भीती गेली की मुले तासन् तास पाण्यत पोहत. पोहून आल्यावर मुलांना खूप भूक लागे. जेवण झाले की त्यांना झोपावेसे वाटे. पण मोठी माणसे म्हणत, पोहून आल्यावर निजले की सर्दी होते.

प्र.८ पुढीलपैकी **कोणत्याही एका** विषयावर निबंध लिहा. **१०**

१) ग्रंथचळवळ रुजवायला हवी

२) राजकारण आणि युवा पिढी

३) सोशल मिडिया : फायदे - तोटे

४) स्त्री स्वातंत्र्याचा खरा अर्थ

0B8E2C11B6565BD88FB909D4E3646A13

Q.P. Code :12130

[Time: Three Hours] **[Marks:100]**

Please check whether you have got the right question paper.

N.B: 1. All the questions are compulsory.
2. All questions carry equal marks.
3. Figures to the right indicate marks to the sub questions.

Q.1 Attempt any two of the following

a) Evaluate the role of Swami Vivekanand in the establishment of Ramkrishna Mission. 10
b) Describe the aims and activities of Satyashodhak Samaj. 10
c) Bring out the significance of Socio-religious reform movements in India. 10

Q.2 Attempt any two of the following

a) Describe the main stages in the development of English education in India. 10
b) Assess the impact of press on the Indian society. 10
c) Trace the growth of different modes of transport during the British rule. 10

Q.3 Attempt any two of the following

a) Explain the permanent revenue settlement introduced by the British. 10
b) State the different forms of economic drain as propounded by Dadabhai Naoroji. 10
c) Account for the decline of handicraft industry in India. 10

Q.4 Attempt any two of the following

a) Review the condition of women in India during the period of your study. 10
b) Discuss the contribution of Dr. Babasaheb Ambedkar in the upliftment of the status of the Dalits. 10
c) Mention the problems faced by peasants during British rule. 10

Q.5 Write short notes on (any two)

a) Prathana Samaj 10
b) Impact of Western education 10
c) Commercialization of agriculture in India 10
d) Tribal Uprisings 10

****

52D665BA610210D6637CEC2F49E21C1C

Q.P. Code :12130

[**वेळ : तीन तास**] [**गुण : १००**]

Please check whether you have got the right question paper.

सूचना :
१. सर्व प्रश्न अनिवार्य आहेत.
२. सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.
३. उजवीकडील अंक उपप्रश्नांचे गुण दर्शवितात.

प्र.१ खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा.
- अ. रामकृष्ण मिशन स्थापण्यामध्ये स्वामी विवेकानंदाची भूमिका स्पष्ट करा. १०
- ब. सत्यशोधक समाजाचे ध्येय व कार्य नमूद करा. १०
- क. भारतातील सामाजिक-धार्मिक सुधारणा चळवळीचे महत्व अधोरेखित करा. १०

प्र.२ खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा.
- अ. भारतातील इंग्रजी शिक्षण पद्धतीच्या विकासाचे टप्पे स्पष्ट करा. १०
- ब. भारतीय समाजावर झालेल्या वृत्तपत्रांच्या परिणामांचे मुल्यांकन करा. १०
- क. ब्रिटीश कालखंडातील दळणवळणाच्या विविध साधनांच्या विकासाचा मागोवा घ्या. १०

प्र.३ खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा.
- अ. ब्रिटिशांनी सुरु केलेल्या कायमधारा पद्धतीचे वर्णन करा. १०
- ब. दादाभाई नौरोजींनी सादर केलेल्या आर्थिक नि:सारण पद्धतीचे विविध प्रकार सांगा. १०
- क. भारतातील हस्तउद्योगाच्या -हासांचे मुल्यांकन करा. १०

प्र.४ खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा.
- अ. तुमच्या अभ्यास क्रमाच्या काळातील स्त्रियांच्या स्थितीचा आढावा घ्या. १०
- ब. दलितांच्या उद्धारांकरिता डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी केलेल्या कार्यांची चर्चा करा. १०
- क. ब्रिटीश काळातील शेतक-यांच्या समस्या विशद करा. १०

प्र.५ खालील टिपा लिहा. (कोणतेही दोन)
- अ. प्रार्थना समाज १०
- ब. पाश्चात्य शिक्षणाचे परिणाम १०
- क. भारतातील शेतीचे व्यापारीकरण १०
- ड. आदिवासींचे उठाव १०

****

52D665BA610210D6637CEC2F49E21C1C

Q.P. Code : 30807

[Time: 3 Hours] **[Marks: 100]**

Please check whether you have got the right question paper.

N.B:
1. **All** questions are **compulsory**.
2. **All** questions **carry** equal marks.
3. **Figures** to the **right** indicate marks.

1. Attempt **any two** of the following.

a) Discuss the socio-religious reform movement under Arya samaj. **10**

b) Assess the contribution of Mahatma Jyotiba Phule during the social reform movement. **10**

c) Examine the effects of the reform movement. **10**

2. Attempt **any two** of the following.

a) Give an account of the introduction of Western Education in India. **10**

b) Describe the growth of vernacular press prior to independence. **10**

c) Bring out the development of Rail and Road Transport in India under the British rule. **10**

3. Attempt **any two** of the following.

a) Discuss the Permanent settlement and Mahalwari settlement introduced by the British in India. **10**

b) Narrate the Drain Theory as propounded by Dadabhai Navroji. **10**

c) Evaluate the causes for the decline of Urban handicraft industries under the British rule. **10**

4. Attempt **any two** of the following.

a) Review the efforts of social reformers towards the emancipation of women. **10**

b) Assess the contribution of Dr. Babasaheb Ambedkar in the upliftment of Dalit. **10**

c) Comment on the various Tribal Revolts. **10**

5. Write notes on **any two** of the following:

a) Sir Syed Ahmad Khan **10**

b) Effects of development in Transport and communication **10**

c) Commercialization of Indian Agriculture **10**

d) 19th century Peasant's movement **10**

ED63F51A4ED90919EEA1334F3332494E

Q.P. Code : 30807

(मराठी रुपांतर)

(३ तास) (एकूण गुण: १००)

सूचना : १. सर्व प्रश्न अनिवार्य आहेत.
२. सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.
३. उजवीकडील अंक उपप्रश्नांने गुण दर्शवितात.

१. पुढीलपैकी **कोणतेही दोन** प्रश्न सोडवा.

अ) आर्यसमाजाच्या पुढाकाराने झालेल्या सामाजिक व धार्मिक चळवळींची चर्चा करा. **१०**

ब) सामाजिक सुधारणा चळवळीतील महात्मा ज्योतिबा फुले यांच्या योगदानाचे मुल्यमापन करा. **१०**

क) सुधारणा चळवळीच्या परिणामांचे परिक्षण करा. **१०**

२. पुढीलपैकी **कोणतेही दोन** प्रश्न सोडवा.

अ) भारतातील पाश्चात्य शिक्षणाच्या उदयाची माहिती द्या. **१०**

ब) स्वातंत्र्या पूर्वी निर्माण झालेल्या भारतीय भाषेतील वृत्तपत्रांच्या विकासाचे वर्णन करा. **१०**

क) ब्रिटीश काळातील रेल्वे व रस्तेमार्गाच्या विकासाची माहिती द्या. **१०**

३. पुढीलपैकी **कोणतेही दोन** प्रश्न सोडवा.

अ) ब्रिटीशांनी भारतात सुरु केलेल्या कायमधारा आणि महालवारी पध्दतींची चर्चा करा. **१०**

ब) दादाभाई नौरोजीनी मांडलेल्या निःसारणाच्या सिध्दांताचे वर्णन करा. **१०**

क) ब्रिटीश काळातील हस्तउद्योगांच्या ऱ्हासाच्या कारणांचे मुल्यमापन करा. **१०**

४. पुढीलपैकी **कोणतेही दोन** प्रश्न सोडवा.

अ) स्त्री मुक्ती संदर्भात समाज सुधारकांनी केलेल्या प्रयत्नांचा आढावा घ्या. **१०**

ब) दलित उध्दारासाठी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या योगदानाचे परिक्षण करा. **१०**

क) आदिवासींच्या उठावांवर भाष्य करा. **१०**

५. पुढीलपैकी **कोणतेही दोन** प्रश्न सोडवा.

अ) सर सय्यद अहमद खान **१०**

ब) दळणवळण व संदेश वहनाच्या विकासाचे परिणाम **१०**

क) भारतीय शेतीचे व्यापारीकरण **१०**

ड) १९ व्या शतकातील शेतकरी चळवळी **१०**

Q.P. Code : 30805

[Time: 3 Hours] **[Marks: 100]**

Please check whether you have got the right question paper.

N.B:
1. **All** questions are **compulsory**.
2. **All** questions **carry** equal marks.
3. **Figures** to the **right** indicate marks.

1. Attempt **any two** of the following.

a) Enumerate the teachings and achievements of Arya Samaj. **10**

b) Assess the role of Sir Sayyed Ahmed Khan in the Aligarh movement. **10**

c) Describe the outcome of socio-religious reform movement on Indian life. **10**

2. Attempt **any two** of the following.

a) Review the efforts made by the British Government to promote English. **10**

b) Trace the development of press during the British period. **10**

c) Discuss the effects of transport and communication on India during the period of your study. **10**

3. Attempt **any two** of the following.

a) Examine the factors that led to commercialisation of agriculture in British India. **10**

b) Explain various forms of Drain as explained in the Drain Theory. **10**

c) Comment on 'The Industrial Policy of the British Government'. **10**

4. Attempt **any two** of the following.

a) Evaluate the various efforts made to emancipate Indian women. **10**

b) Give an account of the plight of Dalits in the 19th Century. **10**

c) Highlight the causes and effects of Peasant's movements in India. **10**

5. Write notes on **any two** of the following:

a) Singh Sabha **10**

b) Impact of western education **10**

c) Permanent Revenue Settlement **10**

d) Tribal movements **10**

Q.P. Code : 30805

(मराठी रुपांतर)

(३ तास) **(एकूण गुण: १००)**

सूचना : १. सर्व प्रश्न अनिवार्य आहेत.
२. सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.
३. उजवीकडील अंक उपप्रश्नांने गुण दर्शवितात.

१. खालीलपैकी **कोणतेही दोन** प्रश्न सोडवा.

अ) आर्यसमाजाची शिकवण व कामगिरीचा मागोवा घ्या. **१०**

ब) अलिगढ चळवळीतील सर सय्यद अहमद खान ह्यांच्या भूमिकेचे मुल्यांकन करा. **१०**

क) सामाजिक व धार्मिक सुधारणा चळवळींचे भारतीय जीवनावरील परिणामांचे वर्णन करा. **१०**

२. खालीलपैकी **कोणतेही दोन** प्रश्न सोडवा.

अ) इंग्रजी शिक्षणाचा प्रसार करण्यासाठी ब्रिटिश सरकारने केलेल्या प्रयत्नांचा आढावा घ्या. **१०**

ब) ब्रिटिशकालीन वृत्तपत्रांच्या प्रगतीचा मागोवा घ्या. **१०**

क) तुमच्या अभ्यासक्रमाच्या कालखंडातील वाहतूक व दळणवळणाच्या परिणामांची चर्चा करा. **१०**

३. खालीलपैकी **कोणतेही दोन** प्रश्न सोडवा.

अ) ब्रिटिशकालीन भारतात शेतीच्या व्यापारीकरणास जबाबदार असलेल्या घटकांचे परिक्षण करा. **१०**

ब) आर्थिक निःसारण सिद्धांतातील वेगवेगळ्या निःसारण पद्धती स्पष्ट करा. **१०**

क) ब्रिटिश सरकारच्या औद्योगिक धोरणावर भाष्य करा. **१०**

४. खालीलपैकी **कोणतेही दोन** प्रश्न सोडवा.

अ) भारतीय स्त्रीमुक्तीसाठी झालेल्या वेगळेगळ्या प्रयत्नांचे मुल्यमापन करा. **१०**

ब) १९ व्या शतकातील दलितांच्या समस्येवर भाष्य करा. **१०**

क) भारतातील शेतकरी चळवळीची कारणे व परिणाम अधोरेखित करा. **१०**

५. खालीलपैकी **कोणत्याही दोहोंवर** टीपा लिहा..

अ) सिंग सभा **१०**

ब) पाश्चात्य शिक्षणाचा परिणाम **१०**

क) कायमधारा महसुल पद्धती **१०**

ड) आदिवासी चळवळी **१०**

[समय: ३ घंटे] **[पूर्णांक:१००]**

Please check whether you have got the right question paper.

प्र. १ संदर्भ सहित व्याख्या कीजिए | **(२४)**

अ) इतनी जल्दी कपड़े कहाँ बेचे और न बेचने पर मालिक को हानि पहुँचाकर बेईमान कैसे बने ? यदि मैं उसे आवश्यक रूपया देकर सब कपड़े ले लूँ, तो वह मालिक का हिसाब चुकाकर तुरंत देश की ओर चल दे|

अथवा

मौनरूपी व्याख्यान की महत्ता इतनी बलवती, इतनी अर्थवती और इतनी प्रभाववती होती है कि उसके सामने क्या मातृभाषा, क्या साहित्यभाषा और क्या अन्य देश की भाषा सब की सब तुच्छ प्रतीत होती हैं |

ब) मैं अस्तित्व हूँ| इसके पहले तुम मुझसे कुछ सीख सको, तुम्हे दो बातों को मानना पड़ेगा | प्रथम यह कि ब्रम्ह है और दूसरा यह है कि कर्तव्य जीवन का प्रधान अंग है |

अथवा

"स्वामी, मैंने आपके साथ विश्वासघात करने का अपराध किया है | मैंने उस स्त्री से प्रेम करने का अपराध किया है जो आपसे प्रेम करती है...."

प्र. २ दीर्घोत्तरी प्रश्नों के उत्तर लिखिए | **(३०)**

अ) 'अस्थियों के अक्षर' संस्मरण में निहित अध्यवसायी विद्यार्थी की जीवन व्यथा पर प्रकाश डालिए |

अथवा

'जीत पर सवार इल्लियाँ' रचना में निहित व्यंग्य स्पष्ट कीजिए |

ब) बीजगुप्त और चित्रलेखा की प्रेमकथा लिखिए |

अथवा

कुमारगिरि का चरित्रांकन कीजिए |

प्र. ३ निम्नलिखित में से किसी एक प्रश्न का उत्तर लिखिए | **(१५)**

१) सुषम वेदी के नये देश, नयी जमीन..... के विभिन्न प्रसंगों, जीवनानुभवों को अपने शब्दों में लिखिए |

अथवा

२) श्वेतांक का चरित्र चित्रण कीजिए |

प्र. ४ टिप्पणियाँ लिखिए | **(१६)**

अ) भोर का तारा एकांकी का 'शेखर'

अथवा

महादेवी का 'चीनी फेरी वाला'

EF73D3686A12B3777A2C06F08D1C2212

ब) चित्रलेखा की 'यशोधरा'

अथवा

चित्रलेखा के 'रत्नांबर'

प्र. ५ एक वाक्य में उत्तर लिखिए | **(१५)**

१) 'चीनी फेरी वाले के पास की चीजों में से महादेवी को क्या पसंद आया ?

२) 'जीप पर सवार इल्लियाँ' रचना के लेखक कौन है?

३) 'छाया कौन है ?

४) 'तूफान के विजेता' यह किस प्रकार की साहित्यिक विधा है ?

५) सुषम वेदी के साथ नये देश (विदेश) कौन-कौन जाते है ?

६) 'आचरण की सभ्यता' निबंध के निबंधकार कौन है ?

७) 'आस्थियों के अक्षर' रचनानुसार घर में से पैसे किसने चुराए ? ?

८) माधव कौन है ?

९) 'चित्रलेखा' उपन्यास के लेखक कौन है ?

१०) विशालदेव कहाँ रहने लगा ?

११) श्वेतांक का विवाह किससे होता है ?

१२) मृत्युंजय की बेटी का नाम क्या है ?

१३) रत्नांबर के दो शिष्यों के नाम क्या है ?

१४) बीजगुप्त के साध काशीयात्रा कौन-कौन जाते है ?

१५) चित्रलेखा उपन्यास के अनुसार व्यक्ति किसका दास होता है ?

****

EF73D3686A12B3777A2C06F08D1C2212

[समय: ३ घंटे] [पूर्णांक:१००]

Please check whether you have got the right question paper.

प्र. १ संदर्भ सहित व्याख्या कीजिए | **(२४)**

अ) खैर, सरकार जागी, मंत्री जागे, अफसर जागे, फाइल उदित हुई, बैठकें चहचहायीं, नींद में सोए सड़को पर फिरने लगीं | कार्यकर्ताओं ने पंख फड़फड़ए और वे गाँवों की ओर चले |

अथवा

मैं हर दिन यह जुगाड़ देख रहा था कि कहीं से चार-छह आना पैसे हाथ लगें तो मैं एक किताब खरीद लूँ और उसे किसी साथी के घर में छिपाकर रख दूँ|

ब) तुमने अपराध किया; पर तुमने जिसके प्रति अपराध किया था, उससे अपना अपराध कहकर अपने अपराध को धो दिया | तुमे मुझसे सत्य बोले, और यही तुम्हारे लिए उचित भी था |

अथवा

वह विधवा उस समय हुई थी, जिस समय उसकी अवस्था अठारह वर्ष की थी | विधवा हो जाने के बाद संयम उसका नियम हो गया था, पर बात वैसी ही अधिक दिनों तक न रह सकी |

प्र. २ दीर्घोत्तरी प्रश्नों के उत्तर लिखिए | **(३०)**

अ) चीनी फेरी वाले के जीवन-संघर्ष का वर्णन करते हुए महादेवी वर्मा के विचारों पर प्रकाश डालिए |

अथवा

'तूफान के विजेता' रिपोर्ताज में बंगाल की विभिन्न परिस्थितियों का वर्णन किया है | इस कथन को रिपोर्ताज के आधार पर स्पष्ट कीजिए |

ब) चित्रलेखा का चरित्र-चित्रण कीजिए |

अथवा

श्वेतांक और विशालदेव का चरित्रांकन कीजिए |

प्र. ३ निम्नलिखित में से किसी एक प्रश्न का उत्तर लिखिए | **(१५)**

१) सुषम वेदी की नये देश, नयी जमीन की यादों को अपने शब्दों में लिखिए |

अथवा

२) चित्रलेखा उपन्यास की कथावस्तु संक्षेप में लिखिए |

प्र. ४ टिप्पणियाँ लिखिए | **(१६)**

अ) 'भोर का तारा' एकांकी का 'शेखर'

अथवा

'आस्थियों के अक्षर' संस्मरण की माँ

B25912C301BFF347F1A28BC8B67A183F

ब) चित्रलेखा की 'यशोधरा'

अथवा

कुमारगिरी का व्यक्तित्व

प्र. ५ एक वाक्य में उत्तर लिखिए | **(१५)**

१) "सिस्तर आपका वास्ते ही लाता है, भोत बेस्त सब सेल हो गया | यह किसने किससे कहा है ?

२) 'जीप पर सवार इल्लियाँ' व्यंग्य रचना के लेखक कौन है?

३) 'भोर का तारा' एकांकी का शेखर किस नगर में रहता था ?

४) रांगेय राघव के अनुसार सच्चा डॉक्टर खाना कब खाता है ?

५) सुषम वेदी सबसे पहले कौनसे नए देश, नयी जगह पर गई ?

६) 'आचरण की सभ्यता' यह किस प्रकार की साहित्यिक विधा है ?

७) 'आस्थियों के अक्षर' संस्मरण के पीड़ित लड़के के पिता का नाम क्या है ?

८) बीजगुप्त कौन था ?

९) रत्नांबर किसके गुरु थे ?

१०) काशी में मृत्युंजय के साथ-साथ कौन-कौन गए ?

११) श्वेतांक का विवाह किससे हुआ ?

१२) चित्रलेखा और कृष्णादित्य का पारस्परिक रिश्ता क्या था ?

१३) श्वेतांक किसे देवता मानता है ?

१४) चित्रलेखा उपन्यास के लेखक कौन है ?

१५) चीनी फेरीवाला अंत में कहाँ चला गया ?

****

B25912C301BFF347F1A28BC8B67A183F

(03 घंटे)

कुल अंक : 100

प्रश्न 1. निम्नलिखित अवतरणों की ससंदर्भ व्याख्या कीजिये । 24

(1) "अजब आदमी है यह भी । इसमें देखने को क्या रखा है ? कोई तमाशा है यह भी ! कहें तो अभी पकड़वाकर बुला लें उसे । "

अथवा

"आज की इस चूहा-दौड़ में इतने पीछे पड़ गए हैं सक्सेना कि अब तो अपने लिए किसी तरह की उम्मीद करना भी छोड़ दिया है।"

(2) "और वह बंधन था सदियों में बनाये गए गलत संस्कारों का । उन्हें उन संस्कारों को बदलना था । लोगों को उस धर्म के निकट ले जाना था जो वास्तविक वैदिक धर्म था ...।"

अथवा

"लेकिन जब वे आ गए ,तो पता नहीं चल सका कि किसी सवारी से आये हैं या पैदल । दरवाजे पर बहुत हल्के से ठक-ठक हुई।"

प्रश्न 2. निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर लिखिये । 30

(1) महाभोज उपन्यास में निहित राजनैतिक द्वंद को अपने शब्दों में स्पष्ट कीजिये ।

अथवा

मन्नू भंडारी की लेखन शैली की स्विसतार चर्चा कीजिये ?

(2) मेहमान पाठ में निहित भाव स्पष्ट कीजिये ।

अथवा

विष्णु प्रभाकर के व्यक्तित्व की चर्चा कीजिये ।

प्रश्न.3 निम्नलिखित में से किसी एक प्रश्न का उत्तर लिखिये । 15

(1) महाभोज उपन्यास के प्रमुख पात्रों की चर्चा अपने शब्दों में कीजिये ।

अथवा

"एक बड़े अस्पताल के बारे में" पाठ में निहित व्यंग्य स्पष्ट कीजिये ।

EF73D3686A12B3777A2C06F08D154361

प्रश्न.4 निम्नलिखित विषयों पर टिप्पणियाँ लिखिये । 16

(1) सक्सेना ।

अथवा

बिंदा ।

(2) रवीन्द्र त्यागी ।

अथवा

नामवर सिंह ।

प्रश्न.5 निम्नलिखित प्रश्नों के एक वाक्य में उत्तर लिखिये । 15

1. सक्सेना कौन से उपन्यास के पात्र हैं ?
2. जोरावर सिंह कौन हैं ?
3. थानेदार को क्या डर लग रहा था ?
4. रवीन्द्र त्यागी का जन्म कब हुआ ?
5. राजेन्द्र यादव का जन्म कब हुआ ?
6. मूलशंकर किसका नाम था ?
7. स्वामी पूर्णानंद से मूलशंकर कहाँ मिले ?
8. नामवर सिंह का कौन सा पाठ पाठ्यक्रम में है ?
9. पुष्पा कौन से पाठ की पात्र है ?
10. नागरिकों का प्रतिनिधि मंडल कहाँ गया?
11. महाभोज उपन्यास की लेखिका कौन हैं ?
12. बिंदा कौन से उपन्यास की पात्र हैं ?
13. मन्नू भंडारी का जन्म कब हुआ ?
14. विद्रोह का राजनैतिक उपन्यास किसे कहा गया है ?
15. गिद्ध किसे नोच-नोचकर खा जाते हैं ?

EF73D3686A12B3777A2C06F08D154361

(03 घंटे)

कुल अंक : 100

प्रश्न 1. निम्नलिखित अवतरणों की ससंदर्भ व्याख्या कीजिये । 24

(1) "दा साहब की आत्मा जैसे चित्कार कर उठी,'यह तो गरीबों की कब्र पर अपना महल खड़ा करने की बात हो गई।'"

अथवा

"..... जैसे पार्टी के अस्तित्व को बनाए रखना ही हमारा लक्ष्य हो गया है । इस पार्टी के माध्यम से हमने कुछ बहुत बड़ी-बड़ी बातें करने के दावे भी तो किए थे ।"

(2) "राजधानी से वापस आकार कुलीन प्रतिनिधियों ने सबको बताया कि पानीपत की इस लड़ाई में मराठों का क्या हर्ष रहा।"

अथवा

"अनूपशहर में जब उन्हें विष दिया गया, तो उन्होने यौगिक क्रिया द्वारा सारा विष बाहर निकाल दिया ।"

प्रश्न 2. निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर लिखिये । 30

(1) महाभोज उपन्यास के प्रमुख स्त्री पात्रों का चरित्र चित्रण कीजिये ।

अथवा

महाभोज उपन्यास की भाषा और शिल्प की चर्चा कीजिये ?

(2) मेहमान पाठ में निहित भाव स्पष्ट कीजिये ।

अथवा

एक बड़े अस्पताल के बारे में पाठ की मूल समस्या क्या है ? सविस्तार चर्चा कीजिये ।

प्रश्न.3 निम्नलिखित में से किसी एक प्रश्न का उत्तर लिखिये । 15

(1) महाभोज उपन्यास के दा साहब की चर्चा अपने शब्दों में कीजिये ।

अथवा

"स्वामी दयानंद" पाठ के माध्यम से स्वामी जी के जीवन संघर्ष की चर्चा कीजिये ।

B25912C301BFF347F1A28BC8B67A91AA

प्रश्न.4 निम्नलिखित विषयों पर टिप्पणियाँ लिखिये । 16

(1) मन्नू भंडारी ।

अथवा

महाभोज उपन्यास का बिसेसर ।

(2) राजेन्द्र यादव ।

अथवा

मूलशंकर ।

प्रश्न.5 निम्नलिखित प्रश्नों के एक वाक्य में उत्तर लिखिये । 15

1. बिसेसर कौन था ?
2. नामवर सिंह का जन्म कब हुआ ?
3. जमनोत्री की यात्रा पाठ के लेखक कौन हैं ?
4. कौन सा निबंध पाठ्यक्रम में है ?
5. कौन सा यात्रावृत्त पाठ्यक्रम में है ?
6. अम्बाशंकर के पुत्र का नाम क्या था ?
7. स्वामी पूर्णानंद से किसने संन्यास ग्रहण किया ?
8. अस्पताल में प्रवेश पाने के लिए कितने पृष्ठ का फ़ार्म भरना पड़ता ?
9. मेहमान पाठ के लेखक कौन है ?
10. नागरिकों का प्रतिनिधि मंडल कहाँ गया?
11. महाभोज उपन्यास की लेखिका कौन हैं ?
12. लोचन बाबू कौन से उपन्यास के पात्र हैं ?
13. मन्नू भंडारी का जन्म कब हुआ ?
14. विद्रोह का राजनैतिक उपन्यास किसे कहा गया है ?
15. गिद्ध किसे नोच-नोचकर खा जाते हैं ?

B25912C301BFF347F1A28BC8B67A91AA

समय : ३ घंटे **पूर्णांक : १००**

सूचना : १) सभी प्रश्न अनिवार्य है|
२) उत्तर पुस्तिका पर प्रश्न क्रमांक / उपप्रश्न क्रमांक अवश्य लिखे|

प्रश्न – १) निम्नलिखित अवतरणों की सन्दर्भ सहित व्याख्या कीजिए :- २०

क) "वैतरणी करोगे पार
दूसरो के कंधे पर
अन्धो की जमात में
अपंगो का अभिनय?"

अथवा
"यहाँ दरख्तो के साये में धूप लगती है
चलो यहाँ से चले और उम्र भर के लिये |"

ख) पर क्या,यह सब तेरी औलाद नहीं,बावरी? बिल्ली तक अपने जायों के लिए सात घर उलट फेर करती है,फिर तू तो मानुस है| तेरी माया-ममता कहाँ चली गयी?

अथवा

"यार कुछ न कुछ तो नया करना ही पड़ेगा | सारी जिंदगी नौकरी में गवाँ चुके है| अब और नही की जायेगी ये चाकरिद्ध|" खलील जैदी का चेहरा सिगरेट के धुएँ के पीछे धुंधला सा दिखाई दे रहा है|

प्रश्न – २) निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर लिखिए:- ३०

च) बात बोलेगी कविता का संदेश लिखिए ?

अथवा

दुष्यंत कुमार की गझल में समकालीन भारतीय जीवन का यथार्थ वर्णन किस प्रकार हुआ है?

छ) 'वापसी' कहानी के गजाधर बाबू की व्यथा को लिखिए ?

अथवा

'घुसपैठिये' कहानी का संदेश लिखिए ?

0B8E2C11B6565BD88FB909D4E3EEE747

प्रश्न – ३) निम्नलिखित विषयों पर टिप्पणि लिखिए :- १०

ट) 'बसंती हवा' कविता में चित्रित प्रकृति वर्णन |

अथवा

विद्रोहिणी कविता का संदेश |

ठ) 'अकेली' कहानी की सोमा बुआ |

अथवा

छोटे और बड़े गणेश की बातचीत |

प्रश्न – ४) निम्नलिखित प्रश्नों के एक वाक्य में उत्तर लिखिए :- १०

१) 'बात बोलेगी' कविता के रचनाकार कौन है?
२) हवा कैसी है?
३) दुष्यंत कुमार के अनुसार कमीज न होने पर लोग किससे पेट ढँक लेंगे?
४) शिवमंगल सिंह सुमन के अनुसार किसका पानी मर गया है?
५) सुशीला टाकभौरे के अनुसार बैसाखियाँ कहाँ चरमराती है?
६) गजाधर बाबू कितने वर्ष नौकरी किये ?
७) गदल के देवर का नाम क्या था?
८) मेडिकल कॉलेज के किस छात्र ने आत्महत्या कर ली थी?
९) सोमा बुआ के सामान मँगवाने पर राधा क्या-क्या लेकर आई?
१०) 'अंतिम बयान' कहानी के लेखक का नाम लिखिए?

प्रश्न – ५) निम्नलिखित विषयों में से किसी एक विषय पर निबंध लिखिए :- १०

१) यदि मै प्रधानमंत्री होता |
२) इंटरनेट से लाभ व हानी |
३) भ्रष्टाचार एक शिष्टाचार |
४) लोकतंत्र का महापर्व चुनाव |

प्रश्न – ६) (अ) सूचना के अनुसार निम्नलिखित प्रश्नो के उत्तर लिखिए :- १०

१) निम्नलिखित शब्दो के लिंग परिवर्तन कीजिए :- ०२

१) हाथी २) चूहा

२) निम्नलिखित शब्दों के वचन परिवर्तन कीजिए :- ०२

१) कलम २) घटना

0B8E2C11B6565BD88FB909D4E3EEE747

३) निम्नलिखित शब्दों के पर्यायवाची शब्द लिखिए :- ०२

१) जहर २) देश

४) निम्नलिखित शब्दों के विलोमार्थी शब्द लिखिए :- ०२

१) दिन २) सफलता

५) निम्नलिखित मुहावरो के अर्थ लिखकर वाक्य प्रयोग कीजिए :- ०२

१) अंधे कि लाठी |

२) ईद का चाँद होना |

आ) निम्नलिखित अवतरण का संक्षेपण अथवा वाक्य का पल्लवन कीजिए :- १०

१) आज का विद्यार्थी ही कल का नागरिक बनेगा| कुछ दिन बाद देश उसी को संभालना है| इन्हीं छात्रों में से वकील, नेता, मंन्त्री, अध्यापक, इंजीनियर और क्लर्क निकलेंगे| कल देश का शासन सूत्र इन्हीं के सहारे चलेगा| अगर शिक्षार्थियों को कर्तव्य परायण, ईमानदार और देशभक्त बनाने का प्रयत्न किया जाये तो सारी समस्यायें हल हो सकती है| प्रत्येक व्यक्ति भविष्य के जीवन के सबंध में कल्पना किया करता है| यदि कोई व्यक्ति उचित मार्ग दिखाने वाला मिल जाता है, तब छात्र उसके बताये मार्ग पर चल देता है| नहीं तो वह जैसा अपने आस पास या घर के लोगों को देखता है,वैसा ही बनने का प्रयत्न करता है| यदि विद्यार्थीयों को चरित्र की शिक्षा दी जाये, उन्हे बेईमानी से घृणा करना सिखाया जाये, उन्हें देश प्रेम का पाठ पढ़ाया जाये तो देश की सभी योजनायें सहज ही पूर्ण हो सकती है जिस देश में योग्य नेता, ईमानदार कार्यकर्ता, परिश्रमी अधिकारी और निष्ठावान नागरिक होंगे, उनका कोई क्या बिगाड़ सकता है?

अथवा

२) मानव धर्म ही सर्वश्रेष्ठ धर्म है |

****

0B8E2C11B6565BD88FB909D4E3EEE747

समय:३ घंटे **[गुण: १००]**

सूचना: १. सभी प्रश्न अनिवार्य है|
२. उत्तर पुस्तिका पर प्रश्न क्रमाकं, उप-प्रश्न क्रमाकं अवश्य लिखिए |

प्रश्न. १ निम्नलिखित अवतरणों की संदर्भ-सहित व्याख्या कीजिये | २०

क) कम हो रहा है मिलना-जुलना
कम हो रही है लोगों की जान पहचान
सुख-दुःख में भी पहले की तरह इकट्ठे नहीं होते लोग
तार से आ जाती है बधाई और शोक संदेश

अथवा

यह कैसी बिडम्बना है
की हम सहज अभ्यस्त है
एक मानक पुरुष-दृष्टि से देखने स्वयं की दुनिया |

ख) ये तो प्रजातंत्र है| ऐसा तो होता ही रहेगा | वोट के लिए क्या नहीं करना पड़ता | कोई चुनाव लड़ो तो पता चले तुम्हे केवल झोला लटका कर बुद्धिजीवी बन जाने से कुछ नहीं होता, ध्यान से सोचोगे तो प्रधानमंत्री की हँसी-के साथ जुड़े है|''

अथवा

मैं इतना बेवकूफ नहीं हूँ आप समझ रहे है | रिश्वत खाने का एक सिद्धान्त है | रिश्वत अकेले खाई जाए तो जहर के सामान और मिल-जुलकर खाई जाए तो अमृत के सामान होती है | नेता इसी सिद्धान्त पर चल रहे हैं |

प्रश्न २ निम्नलिखित प्रश्नों का सविस्तार उत्तर लिखिए | २६

ग) पिता कविता में कवि ने मजदूर पिता की कारुणिक दशा का चित्रण किस प्रकार किया है ? समझाइए |

अथवा

सात भाई के बीच चंपा कविता में लड़कियों के अस्तित्व को किस प्रकार व्यक्त किया हैं ? स्पष्ट कीजिए |

9B3F1078C11C9DB7CE7FD070669161B5

घ) 'देश सेवा के अखाड़े में' निबंध का व्यंग्य स्पष्ट कीजिये |

अथवा

'मनुष्य और ठग' निबंध में हमारे देश की सामाजिक, धार्मिक, राजनैतिक व्यवस्था पर किस प्रकार व्यंग्य किया है ? सोदाहरण समझाइए |

प्रश्न. ३ निम्नलिखित में से किसी एक प्रश्न का उत्तर लिखिए १४

१. वृद्धाएँ कविता में बुजुर्गो के उपेक्षित जीवन को किस तरह से बताया गया हैं, स्पष्ट कीजिए |
२. तीन अदद मास्टर: तीन अदद झलकियाँ में मास्टरों की दुर्दशा का वर्णन किस प्रकार हैं ?

प्रश्न. ४ निम्नलिखित विषयों पर टिप्पणियाँ लिखिए | १०

१. 'ज्वालामुखी कविता में कवि का संघर्ष|

अथवा

खोज की बुनियाद कविता की भाव|

२. देश सेवा के अखाड़े में वर्णित संतरी|

अथवा

मुरारी काका की लड़की (प्रतिभा शोध निकेतन)|

प्रश्न. ५ निम्नलिखित प्रश्नों के एक वाक्य में उत्तर लिखिए | १०

१. कवि राजेश जोशी को कौन नहीं जानता हैं ?
२. पिता के कंधे पर बैठ कर कवि कहाँ घूमने जाते थे ?
३. कपट की पट्टी लगाकर कौन देख रही थी ?
४. सात भाइयों के बीच कौन सयानी हुई ?
५. स्त्री के लिए एकमात्र स्वप्न क्या हैं ?
६. देश कब तक जीवित रहेगा ?
७. गरीब मास्टर को सभी क्या करते हैं ?
८. संतरी के अनुसार मंत्री कौन हैं ?
९. पहले ठग ने कौन से वस्त्र धारण किये थे ?
१०. रिश्वत खाने का क्या सिद्धात हैं ?

9B3F1078C11C9DB7CE7FD070669161B5

प्रश्न. ६ च) निम्नलिखित में से **किसी एक** विषय पर निबंध लिखिए | १०

१. स्वच्छ भारत, स्वस्थ भारत |
२. फटे हुए नोट की आत्मकथा |
३. साहित्य और राष्ट्र निर्माण |
४. विद्यार्थी जीवन और मैं |

छ. निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर लिखिए | १०

१) विशेषण शब्दों की रचना कीजिये (कोई दो) ०२

१. मोटा २ गन्दी ३ पचास ४ दुर्बल

२) भाववाचक शब्दों की रचना कीजिए | ०२

१. लड़का २. शत्रु ३. सजाना ४. अपना

३) लिंग तथा वचन परिवर्तन कीजिए | ०२

१. लिंग परिवर्तन | (कोई एक)

१. देव २. नायक ३. शिक्षक ४. छात्र

२. वचन परिवर्तन (कोई एक)

१. वस्तु २. चिड़िया ३. दवाई ४. पुस्तक

४) पर्यायवाची शब्द लिखिए | (कोई दो) ०२

१. रात २. फूल ३. जल ४. इच्छा

५) विलोम शब्द लिखिए | (कोई दो) ०२

१. परिश्रमी २. विष ३. सुंदर ४. हार

9B3F1078C11C9DB7CE7FD070669161B5

QP Code : 52059

[3 Hours] **[Marks: 100]**

Please check whether you have got the right question paper.

N.B: 1. All questions are **compulsory** and carry **equal** marks.
2. Use of simple calculator is allowed.
3. Draw diagrams wherever necessary.

1. Attempt any **two** questions from the following : **20**
   a) Describe Man-environment relationship with respect to Determinism and Possibilism.
   b) Define Human Geography and describe its importance.
   c) Describe various branches of human geography.

2. Attempt any **two** questions from the following : **20**
   a) Define settlements and describe the functions of settlements.
   b) Describe the types of settlements and their characteristics.
   c) Describe the effect of geographical factors on the site of settlements.

3. Attempt any **two** questions from the following : **20**
   a) Discuss the pattern of World population change.
   b) Describe the importance of Demographic Transition Theory.
   c) Describe various factors affecting distribution of population.

4. Attempt any **two** questions from the following : **20**
   a) Describe the factors affecting migration.
   b) What is Migration? Explain the types of migration.
   c) Write short notes on –
      i) Reilly's gravity model
      ii) Recent trends in International migration.

5. Attempt any **two** from the following : **20**
   a) Calculate Rn with the help of the following information.
      i) Average distance between the settlements – 2
      ii) Number of settlements – 9
      iii) Total area – 141 sq km.
   b) Draw Age-Sex Pyramid using the following data, and interpret the same.

Sr. No.	Age Group	Males (000)	Females (000)
1	0-15	531	613
2	16-30	715	469
3	31-45	643	363
4	46-60	109	241
5	60+	43	63

   c) Write a note on Nearest Neighbour analysis.
   d) What is flow diagram? Describe its construction and use.

ED63F51A4ED90919EEA1334F3376A9FA

(मराठी रुपांतर)

(३ तास) (एकूण गुण: १००)

सूचना : १. सर्व प्रश्न आवश्यक आणि सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.
२. साधा कॅलक्युलेटर वापरण्यास परवानगी आहे.
३. आवश्यक तेथे आकृत्या काढा.

१. खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा : २०

अ) मानव-पर्यावरण सहसंबंधावर निसर्गवाद व शक्यतावादाच्या माध्यमातून प्रकाश टाका.

ब) मानवी भूगोलाची संकल्पना स्पष्ट करून त्याच्या अभ्यासाचे महत्व विशद करा.

क) मानवी भूगोलाच्या विविध शाखांची माहिती सांगा.

२. खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा : २०

अ) वस्तीची संकल्पना स्पष्ट करून वस्त्यांच्या कार्यविषयी सविस्तर माहिती लिहा.

ब) वस्त्यांचे प्रकार व त्यांचे वैशिष्ट्ये सविस्तर स्पष्ट करा.

क) वस्तीच्या स्थान निश्चितीवरील प्राकृतिक घटकांचा प्रभाव स्पष्ट करा.

३. खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा : २०

अ) जागतिक लोकसंख्या बदलाचा आकृतीबंध यावर सविस्तर चर्चा करा.

ब) लोकसंख्या संक्रमण प्रतीमानाचे महत्व सांगा.

क) लोकसंख्या वितरणावर परिणाम करणारे घटक सविस्तर स्पष्ट करा.

४. खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा : २०

अ) स्थलांतरावर परिणाम करणारे घटक स्पष्ट करा.

ब) स्थलांतर म्हणजे काय? स्थलांतराचे प्रकार लिहा.

क) टिप लिहा -

१. रिलेचे गुरूत्व प्रतिमान

२. आधुनिक काळातील आंतरराष्ट्रीय स्थलांतराचा कल

५. खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा : २०

अ) पुढील माहितीच्या आधारे काढा.

१. वस्त्यामधील सरासरी अंतर - २ कि.मी

२. वस्त्याची संख्या - ९

३. प्रदेशाचे क्षेत्रफळ - १४१ चौ कि.मी.

ब) खाली दिलेल्या आकडेवारीच्या आधारे वय व लिंगदर्शक मनोरा काढा व त्याचे स्पष्टीकरण लिहा.

अ.क्र.	वयोगट	पुरूष (०००)	स्त्री (०००)
१	०-१५	५३१	६१३
२	१६-३०	७१५	४६९
३	३१-४५	६४३	३६३
४	४६-६०	१०९	२४१
५	६०+	४३	६३

क) निकटवर्तीयता तंत्रावर टिप लिहा.

ड) ओघदर्शक नकाशा म्हणजे काय? त्याची रचना व उपयोग स्पष्ट करा.

QP Code : 04014

(2½ Hours) **[Total Marks : 75**

N.B. : (1) **All** questions are **compulsory**.
(2) **Figures** to the **right** indicate **full** marks

1. (a) Choose the correct alternative (any **eight**) :- **(08)**
   (i) _____ means the integration of national economy with the world economy.
   (Liberalisation, Privatisation, Globalisation)
   (ii) Maximum number of farmers' suicides have occured in the state of _____.
   (Madhya Pradesh, Andhra Pradesh, Maharashtra)
   (iii) Right to Freedom is enumerated in Article _____ of Indian constitution.
   (17, 18, 19)
   (iv) _____ is the study of all living systems in relation to their envireonment.
   (Ecology, Biology, Physiology)
   (v) Human Rights are _____.
   (absolute, inalienable, revocable)
   (vi) The General Assembly adopted UDHR on 10th December, _____.
   (1945, 1948, 1950)
   (vii) Working with the farmers by corporate firms and sharing the profit is known as _____.
   (Contract farming, Corporate farming, Private farming)
   (viii) Acid Rain is one of the harmful effects of _____pollution.
   (Air, Water, Noise)
   (xi) _____ is a term used to describe positive stress.
   (Eustress, Distress, Hyperstress)
   (x) Hassels of everyday life are _____ stressors.
   (Individual, Organisational, Background)

   (b) State whether the following statements are **True** or **False** (any **seven**) : **(07)**
   (i) Progressive elimination of government control over economic activities is known as liberalisation.
   (ii) Globalisation has resulted in increase of ratio of contractual workers to total workers.
   (iii) Article 22 of Indian constitution abolishes untouchability.
   (iv) Articles 3-16 of UDHR proclaim economic, social and cultural rights.
   (v) Prejudice leads to in formation of stereotypes.
   (vi) Freedom of speech and expression is an absolute right.
   (vii) Primary producers are small living beings such as bacteria, insects and fungi in the ecosystem.
   (viii) Public participation is one of the guiding prinicples of sustainable development.
   (ix) Lack of civic amenities is an individual stressor.
   (x) Choice between two negative altermatives is known as approach-approach conflict.

[TURN OVER

EEC749152478A069C6BA492BA2703C60

2. Explain the benefits and limitations of economic liberalisation in India. **(15)**

OR

2. 'Globalisation and privatisation have provided innumerable employment oppurtanities in India'. Discuss.

3. Define 'Human Rights' and discuss the origin and evolution of human rights from ancient to modern period. **(15)**

OR

3. Discuss the characteristics of Fundamental Rights enshrined in our Constitution and examine the constitutional provisions which guarantee Right to Constitutional Remedies.

4. Examine the various factors responsible for environmental degradation. **(15)**

OR

4. Explain the concept of socialization and examine how the agents of socialization play an important role in the development of individual.

5. Explain the various types of conflict and elaborate the startegies for coping with conflicts. **(15)**

OR

5. Write short notes on (any **three**) :–
   (a) Causes of Migration
   (b) Significance of UDHR
   (c) Components of suitainable development
   (d) Maslow's theory of self-actualization
   (e) Causes of Stress.

(मराठीरूपांतर)

(२$^{१}/_{२}$ तास) **(एकूण गुण : ७५**

सूचना : (१) **सर्व** प्रश्न **अनिवार्य** आहेत.
(२) **उजवी**कडील अंक **पूर्ण** गुण दर्शवतात.
(३) **आवश्यकता** वाटल्यास **इंग्रजी** प्रश्नपत्रिका पहावी.

१. (अ) योग्य पर्याय लिहा (कोणतेही **आठ**) :– **(८)**

(१) जागतिक अर्थव्यवस्थेशी राष्ट्रीय अर्थव्यवस्थेच्या होणाऱ्या एकत्रिकरणाच्या प्रक्रियेला –––––––– म्हणतात.
(उदारीकरण, खाजगीकरण, जागतिकीकरण)

(२) शेतकऱ्यांच्या सर्वात जास्त आत्महत्या –––––– या राज्यात झाल्या आहेत.
(मध्य प्रदेश, आंध्र प्रदेश, महाराष्ट्र)

(३) भारतीय राज्यघटनेत स्वातंत्र्याचा हक्क कलम –––––– मध्ये अनुस्यूत आहे.
(१७, १८, १९)

(४) सर्व जीवांचा त्यांच्या पर्यावरणाशी असलेल्या संबंधाचा अभ्यास म्हणजे ––––––.
(पर्यावरणशास्त्र, जीवशास्त्र, शरीरशास्त्र)

[TURN OVER

EEC749152478A069C6BA492BA2703C60

(५) मानवी हक्क –––––––– आहेत.
(अमर्यादित, अतूट, काढून घेता येण्या जोगे)

(६) आमसभेने मानवी हक्क जाहीरनामा १० डिसेंबर ––––– रोजी संमत केला.
(१९४५, १९४८, १९५०)

(७) शेतकऱ्यांच्या सहकार्याने उद्योगधंद्यांनी केलेली शेती आणि त्यातून मिळालेला नफा वाटून घेण्याच्या पद्धतीला –––––––– म्हणतात.
(कंत्राटी शेती, उद्योगी शेती, खाजगी शेती)

(८) आम्लवर्षा हा ––––– प्रदुषणाचा घातक परिणाम आहे.
(हवा, पाणी, ध्वनी)

(९) सकारात्मक ताणाला ––––––– हे नाव आहे.
(युस्ट्रेस, निराशा, अतीतणाव)

(१०) दैनंदिन जीवनातल्या समस्यांना –––––––– ताणकारक असे म्हणतात.
(वयक्तिक, संघटनात्मक, पार्श्व)

(ब) खालील विधाने **चूक** की **बरोबर** ते लिहा (कोणतेही **सात**) :– **(७)**

(१) आर्थिक व्यवहारांवरचे सरकारी नियंत्रण टप्प्याटप्प्याने कमी होण्याला उदारीकरण म्हणतात.

(२) जागतिकीकरणामूळे कंत्राटी कामगारांच्या प्रमणात (एकूण कामगारवर्गाच्या संदर्भात) वाढ झाली आहे.

(३) राज्यघटनेच्या कलम २२ अनुसार अस्पृश्यतेचे निर्मूलन झाले आहे.

(४) मानवी हक्क जाहीरनाम्याच्या कलम ३ ते १६ मध्ये आर्थिक, सामाजिक आणि सांस्कृतिक हक्क अनुस्यूत आहेत.

(५) पूर्वग्रहांचे पर्यावसन चाकोरीबद्ध विचारात होते.

(६) अभिव्यक्ती स्वातंत्र्य हा अमर्यादित हक्क आहे.

(७) जिवाणू, कीटक आणि बुरशी हे पर्यावरणातील प्राथमिक उत्पादक आहेत.

(८) लोकसहभाग हे शाश्वत विकासाचे एक महत्त्वाचे तत्त्व आहे.

(९) नागरी सुविधांच्या अभावामुळे वयक्तिक ताण निर्माण होतो.

(१०) दोन नकारात्मक पर्यायांमधील निवड हा दृष्टिकोन–दृष्टिकोन–संघर्ष आहे.

२. भारतात आर्थिक उदारीकरणाचे फायदे आणि मर्यादा स्पष्ट करा. **(१५)**

किंवा

२. 'जागतिकीकरण आणि खाजगीकरणामुळे भारतात रोजगाराच्या भरपूर संधी उपलब्ध झाल्या आहेत.' चर्चा करा.

३. 'मानवी हक्कांची' व्याख्या करून त्यांच्या, प्राचीन ते आधुनिक काळापर्यंतच्या उत्क्रांतीची चर्चा करा. **(१५)**

किंवा

३. भारतीय राज्यघटनेतील मूलभूत हक्कांच्या वैशिष्ट्यांची चर्चा करा आणि घटनात्मक संरक्षणाच्या हक्काचे परीक्षण करा.

[TURN OVER

EEC749152478A069C6BA492BA2703C60

४. पर्यावरण ऱ्हासाला कारणीभूत असलेल्या वेगवेगळ्या कारणांचे परीक्षण करा. **(१५)**

किंवा

४. सामाजिकीकरण ही संकल्पना स्पष्ट करा. व्यक्तीच्या विकासात सामाजिकीकरणाचे घटक काय भूमिका बजावतात ते स्पष्ट करा.

५. संघर्षाचे प्रकार स्पष्ट करा आणि संघर्षांना सामारे जाण्यासाठी करायच्या युक्त्यांची चर्चा करा. **(१५)**

किंवा

५. थोडक्यात टीपा लिहा (कोणत्याही **तीन**) :–

(अ) स्थलांतराची कारणे

(ब) मानवी हक्क जाहीरनाम्याचे महत्त्व

(क) शाश्वत विकासाचे घटक

(ड) मॅस्लॉचा आत्मपूर्वीचा सिद्धांत

(क) ताणाची कारणे.

EEC749152478A069C6BA492BA2703C60

Q.P.Code:52196

(Time: 3 Hours) **(Marks: 100)**

NB: 1) All questions carry equal marks
2) Figures to the right indicate full marks
3) Answers should be relevant to the questions asked

PRESCRIBED TEXT

1) **Terms &Concepts**
2) **Poetry:-**

Sonnet:	William Shakespeare	: Sonnet 1 "From fairest creature we desire increase"
Satire:	Oliver Goldsmith	: "Elegy on the Death of a mad Dog"
Ode:	Keats	: "Ode on a Grecian Urn"
Ballad:	Thomas Campbell	: "Lord Ullin's Daughter"
Dramatic Monologue	Robert Browning	: The Last Ride"
Lyric:	Robert Frost	: "Stopping by Woods on a Snowy Evening"

3) **Drama:-**

William Shakespeare: *Twelfth Night*

OR

Robert Bolt: *A Man for All Seasons*

Q.1) Write short notes on **any four-** **20**

a) Sonnet
b) Satire
c) Ballad
d) Tragedy
e) Farce
f) Verse Drama

Q.2 a) Discuss Shakespeare's "From fairest creature we desire increase" as a sonnet. **20**

OR

b) In what way Lord Ullin's Daughter and her lover tried to prove their love and what was the outcome of it?

Q.3 A a) Examine the role of mistaken identities in *Twelfth Night* by William Shakespeare. **20**

OR

b) Romantic love is a major theme in *Twelfth Night*. Discuss

OR

B a) What is the significance of the title *A Man for All Seasons* by Robert Bolt*?*

OR

b) Analyse the theme of integrity in Robert Bolt's *A Man for All Seasons.*

ED63F51A4ED90919EEA1334F33B82B92

Q.4 Write short notes on **any two-** **20**

a) Nature of duality in "Elegy on the Death of a Mad Dog"
b) Form and structure of John Keat's "Ode on a Grecian Urn"
c) Lover's blissful experience in "The Last Ride Together"
d) Speaker's conflict of mind in "Stopping by Woods on a Snowy Evening"

Q.5 A Write short notes on **any two-** **20**

a) Olivia
b) Theme of sexual and gender identity
c) Songs and music in *Twelfth Night*
d) Plot structure of *Twelfth Night*

OR

B Write short notes on **any two-**

a) Ending of the play *A Man for All Seasons*
b) Thomas More
c) Approach to history in *A Man for All Seasons*
d) Trial Scene

****

ED63F51A4ED90919EEA1334F33B82B92

Q. P. Code: 52162

[Time: Three Hours] **[Marks:100]**

Please check whether you have got the right question paper.

N.B:
1. All questions are compulsory.
2. Each questions carries 20 marks.
3. Draw diagrams wherever necessary.
4. Use simple calculator is allowed.

Q.1 Answer the following questions. **(any two)** **(20)**

a) Explain circular flow of income in an open economy.
b) Explain the concepts of GDP, GNP and NNP.
c) Explain the trends in the sectoral composition of GDP.

Q.2 Answer the following questions. **(any two)** **(20)**

a) Explain the factors affecting the consumption function.
b) Explain the working of the multiplier with the help of Schedule and diagram.
c) Explain trends and composition of Capital Formation in India.

Q.3 Answer the following questions. **(any two)** **(20)**

a) Explain meaning and features of public goods and merits goods.
b) Discuss the factors influencing incidence of taxation.
c) Explain the concepts Revenue and Capital Expenditure.

Q.4 Answer the following questions. **(any two)** **(20)**

a) Explain the structure of Balance of Payment.
b) What are the types of disequilibrium in the Balance of Payment?
c) Explain the exchange rate determination.

Q.5 Answer the following questions. **(Any two)** **(20)**

a) Explain exchange rate as a price
b) Explain marginal efficiency of capital
c) Explain the concept of GST
d) Write explanatory note on Foreign Exchange Returns (FOREX)

****

B25912C301BFF347F1A28BC8B67072F4

Q. P. Code: 52162

मराठी भाषांतर

[वेळ: ३ तास] **[गुण: १००]**

Please check whether you have got the right question paper.

सूचना: १) सर्व प्रश्न सोडविणे आवश्यक आहे.
२) प्रत्येक प्रश्नाला २० गुण आहेत.
३) आवश्यक तेथे सुबक आकृत्या काढा.
४) साध्या गणक यंत्राचा वापर करण्यास परवानगी आहे.

प्र.१ खालील प्रश्नाची उत्तरे सोडवा. **(कोणत्याही दोन)** **(२०)**

अ) मुक्त अर्थव्यवस्थेतील उत्पन्नाचा चक्राकार प्रवाह स्पष्ट करा.
ब) स्थूल देशांतर्गत उत्पादन, स्थूल राष्ट्रीय उत्पादन व निव्वळ राष्ट्रीय उत्पादन या संकल्पना स्पष्ट करा.
क) स्थूल देशांतर्गत उत्पादनाच्या क्षेत्रीय रचनेतील प्रवृत्ती स्पष्ट करा.

प्र.२ खालील प्रश्नाची उत्तरे सोडवा. **(कोणत्याही दोन)** **(२०)**

अ) उपभोग फलनावर परिणाम करणारे घटक स्पष्ट करा.
ब) तक्ता व आकृतीच्या आधारे गुणकाचे कार्य स्पष्ट करा.
क) भारतातील भांडवल निर्मितीची प्रवृत्ती व रचना स्पष्ट करा.

प्र.३ खालील प्रश्नाची उत्तरे सोडवा. **(कोणत्याही दोन)** **(२०)**

अ) सार्वजनिक वस्तू व गुणवत्तेच्या वस्तू ह्यांचा अर्थ व वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा.
ब) करभारावर परिणाम करणारे घटक स्पष्ट करा.
क) महसूल खर्च व भांडवल खर्च ह्या संकल्पना स्पष्ट करा.

प्र.४ खालील प्रश्नाची उत्तरे सोडवा. **(कोणत्याही दोन)** **(२०)**

अ) व्यवहारतोलाची रचना स्पष्ट करा.
ब) व्यवहारतोलातील असमतोलाचे प्रकार कोणते?
क) विनिमय दर निश्चिती स्पष्ट करा.

प्र.५ खालीलपैकी **कोणतेही दोन** प्रश्न सोडवा. (२०)

अ) विनिमय दर हि किंमत आहे स्पष्ट करा.
ब) भांडवलाची सीमांत कार्यक्षमता स्पष्ट करा.
क) GST (वस्तू व सेवाकर) संकल्पना स्पष्ट करा.
ड) परकीय विनिमय साठा (फॉरेक्स) वर विश्लेषणात्मक टीप लिहा.

****

B25912C301BFF347F1A28BC8B67072F4

Q.P. Code :03108

[Time: Three Hours] **[Marks:100]**

Please check whether you have got the right question paper.

N.B: 1. All questions are compulsory.
2. Figures to the right indicate maximum marks.
3. Questions are to be answered in full on the answer booklet.

Q.1 Do as directed:

A) Match the word in column **X** with its antonym in Column **Y** 02

	X	**Y**
i)	valiant	a) admit
ii)	prohibit	b) bravely
		c) cowardly
		d) permit

B) Choose the odd words from the lists of synonyms given below 02

i) a) demise b) total c) death d) expiry
ii) a) excel b) impeccable c) perfect d) faultless

C) Add the appropriate prefix/ suffix: 04

i) I did not expect such __ responsible behavior from you.
ii) Floods cause ___ imaginable misery to the people.
iii) The station-master made an announce ___ regarding the delay in the arrival of the train.
iv) He fought the robber brave ___.

D) Identify the root word: 02

i) nationalization
ii) scornfully

E) Choose the correct homophone: 02

i) They challenged him to prove his _____ .(metal, mettle)
ii) He finished his _____ (lessens, lessons) before dinner-time.

F) Make two sentences with each homonym to bring out at least two meanings. 04

e. g. Bark a) Dogs bark at postmen.
b) The bark of the tree was peeling off.

i) train

ii) fine

FE0BAE96CD978645FF710C55C060BE10

Q.P. Code :03108

G) Choose the correct collocates: 02

i) We must _____ (pay, give) attention to our surroundings.

ii) His long innings _____ (came, reached) to an end.

H) Give the noun form of the following 02

a) universal

b) subsidise

Q.2 A) Edit the following passage for spelling, punctuation and grammatical errors. 10

[Rewrite the passage with the corrections underlined.]

We ofen dwell upon old rememberances and try to visualise a pictures of childhood When our childhood has passed it appears fascinating to us because of the passage of time But we remember little about our early days. everything appears to be dim and our efforts to recollecting the events of our childhood do not succeed. some people can remember better than others. Peoples age insight imaginations speed of mental development and nature of childhood incidents are the main factors which influence the memories of childhood.

Q.2 B) Summaries the following passage in about 100 words and give a suitable title. 10

If we Indians are starved of things to feel proud about, the appointment of Satya Nadella as the CEO of the iconic Microsoft has give us a reason to take pride in the success of a fellow Indian. Not only is Satya Indian by birth, he went to ordinary schools and colleges, got to the top on his own merit and, most of all, remained a nice, normal and humble guy. We can relate to Satya and his journey in a way that we can't relate to, say, Steve jobs or Bill Gates, and that's what is so inspiring. In his success, we see the possibility of our own success. At a time where young people are looking for role models to emulate, Satya is certainly a wonderful one. However, at least one commentator has stirred a hornet's nest by asking if Satya's success is, in fact, a slap in our face. Could Satya have become the CEO of a major Indian company? Or did he have to leave India to succeed? Corporate India is dominated by family businesses. The right genes are still an important requisite for ultimate success. But this is changing slowly. Even promoters are slowly ceding the CEO job to loyal professionals. There are a handful of important companies where shareholding is diversified and that have had professional CEOs for a long time: the Tata group, HDFC, ICICI, L& T, for example. The problem here is that there are so few of them and the CEO tenure in these firms is so long that it creates few opportunities for new leaders to rise.

Q.3 Attempt any two of the following:- 20

a) As the Student Secretary of the Sports Club of your college, draft an email inviting a sportsperson to be the Chief guest at the annual Sports Meet of your College.

b) As the Student-in-charge of the NSS Unit, draft an email requesting your Principal to grant permission to hold a farmers market in your college grounds.

c) As the Student Secretary of the English Literary Association, draft an email thanking an author who conducted a creative writing workshop in your college.

Q.4 Attempt any one of the following. (200-250 words] 20

a) As the Secretary of the Debating Society of your college, write a report on the annual activities of the society.

b) Write a newspaper report based on the following details:
Two college boys train street children in football who go on to win a prize in a local football tournament.

FE0BAE96CD978645FF710C55C060BE10

Q.P. Code :03108

Q.5 Attempt <u>any one</u> of the following. (200-250 words] 20

A) Write a dialogue between two friends on the importance of good eating habits for a healthy lifestyle.

B) Write a story with the following opening lines:
It was my greedy hunt for contributions to the Fund that had taken me to the family. I sat surrounded by the men and women of the family, all full of love for me. Suddenly, I saw- standing near the door-……

****

FE0BAE96CD978645FF710C55C060BE10